

PETAR PUHMAJER

BAROKNE PALAČE U VARAŽDINU

REPREZENTATIVNA STAMBENA
I JAVNA ARHITEKTURA
17. I 18. STOLJEĆA

ARTRESOR NAKLADA

ZAGREB, 2022.

Sadržaj

Predgovor	9
1. Uvod	11
1.1. Dosadašnja istraživanja	13
1.2. Terminološko određenje	15
2. Ishodišta	17
2.1. Ishodišta za izgradnju palača 17. i 18. stoljeća	19
2.2. Povijesne okolnosti i arhitektura u Austriji tijekom 17. i 18. stoljeća	20
2.3. Razvoj bečkih palača 17. i 18. stoljeća kao poticaj za razvoj palača u srednjoj Europi	23
2.4. Graz kao središte razvoja štajerske stambene arhitekture 17. i 18. stoljeća	31
2.5. Protagonisti i djela svjetovne arhitekture Donje Štajerske	37
3. Povijesni okvir	41
3.1. Prilike u kontinentalnoj Hrvatskoj u 17. i 18. stoljeću	43
3.2. Razvoj Varaždina u novom vijeku	44
3.3. Naručitelji palača	58
4. Urbanistički aspekti	61
4.1. Palače i prostor grada	63
4.2. Palače kao urbanistički akcenti	65
4.3. Parcela	72
4.3.1. Format parcele kao čimbenik formiranja prostorne organizacije palača	72
4.3.2. Dvorišni prostor i vrt	73

5. Prostorna organizacija	75
5.1. Prostorni niz	80
5.1.1. Jednokrilne palače	80
5.1.2. Višekrilne palače	83
5.2. Prostorna grupa	85
5.3. Pitanje podrijetla	88
6. Pročelja	95
6.1. Raščlamba	97
6.2. Tipologija	109
6.2.1. Jednorizalitna pročelja	112
6.2.2. Trorizalitna pročelja	113
6.2.3. Bezrizalitna pročelja	113
6.2.4. Pročelja s ugaonim erkerom	114
6.2.5. Pročelja s tornjem	114
6.3. Elementi oblikovanja pročelja	114
6.3.1. Medaljoni	114
6.3.2. Erkeri	117
6.3.3. Toranj	119
6.3.4. Portali	120
7. Unutarnje uređenje	131
7.1. Zidni oslik	133
7.2. Štukatura	138
7.3. Stolarija	142
7.4. Peći i kamini	145
7.5. Podne obloge	147
8. Kontekst svjetovne arhitekture kontinentalne Hrvatske	149
8.1. Gradska stambena arhitektura	151
8.2. Javne zgrade	158
8.2.1. Gradske vijećnice	158
8.2.2. Županijske palače	159
8.3. Dvorci kontinentalne Hrvatske	161
9. Arhitekti i graditelji	165

10. Zaključak 183

11. Katalog palača 187

11.1. Biskupska palača (srušena)	189
11.2. Gradska vijećnica	191
11.3. Palača Czindery (srušena)	198
11.4. Palača Drašković	201
11.5. Palača Eggersdorfer	206
11.6. Palača Erdödy	209
11.7. Palača Erdödy-Oršić	219
11.8. Palača Herzer	224
11.9. Palača Hinterholzer	228
11.10. Palača Janković	231
11.11. Palača Keglević	236
11.12. Palača Patačić	240
11.13. Palača Patačić-Puttar	250
11.14. Palača Petković	258
11.15. Palača Prašinski-Sermage	265
11.16. Palača Varaždinske županije	276
11.17. Palača Wassermann-Kreuz	286
11.18. Palača Zagrebačkog kaptola	291
11.19. Pavlinski majur	295

12. Prilozi 303

12.1. Summary	305
12.2. Izvori i literatura	309
12.2.1. Neobjavljeni izvori	309
12.2.2. Studije, elaborati, izvještaji i rukopisi	309
12.2.3. Literatura i objavljeni izvori	310
12.3. Izvori slikovnih priloga	327
12.3.1. Fotografije	327
12.3.2. Arhitektonski nacrti	327
12.3.3. Grafička digitalna izrada nacrtu prema raznim podlogama	327
12.3.4. Povijesni slikovni prilozi	328
12.4. Životopis	329
12.5. Kazala	331
12.5.1. Kazalo imena	331
12.5.2. Kazalo mjesta i građevina	334
12.6. Zahvale	339

Predgovor

Grad Varaždin s pravom nosi epitet jednoga od najljepših baroknih gradova u Hrvatskoj. Skladni splet ulica s elegantnim pročeljima kuća te niz trgova naglašenih monumentalnim sakralnim sklopovima odišu nevjerojatnom ljepotom. Izrastao iz tkiva srednjovjekovnog grada, Varaždin dobiva novo lice već u 16. stoljeću, kad se opasuje modernim sustavom renesansnih fortifikacija. No radikalna transformacija uvođenjem prostorne dinamike, sceničnosti i reprezentativnosti događala se postupno u dva »barokna« stoljeća – sedamnaestom i osamnaestom. Dok se u 17. stoljeću u Varaždinu ponajprije formiraju dva samostana – franjevački i isusovački, s osebujnim ranobaroknim crkvama građenima po uzoru na zagrebačku Sv. Katarinu, u idućem je stoljeću raskošni kasni barok oplemenio siluetu grada obnovom župne i gradnjom uršulinske crkve. Ono što je, međutim, dubinski preobrazilo samu urbanu strukturu, reprezentativna je stambena i javna arhitektura. Kontinuirani tijekom gradnje, započet još u ranobaroknom razdoblju, nastavlja se još većim intenzitetom u doba zrelog i kasnog baroka, a kulminirao je u kratkom vremenu kad Varaždin, postavši hrvatskim glavnim gradom (1767.–1776.), doseže zenit svojega razvoja. Plemičke i građanske rezidencije te obnovljena Gradska vijećnica i županijska palača čine jedan od najvrjednijih korpusa hrvatske barokne profane arhitekture.

Tako istaknuti status Varaždina među gradovima kontinentalne Hrvatske, a i šire, naravno nije bio nepoznat našoj znanstvenoj, stručnoj i kulturnoj javnosti. Pa ipak, varaždinske barokne palače, kao zasebna povijesno-umjetnička tema nisu bile cjelovito obrađene. Toga se zahtjevnog zadatka prihvatio povjesničar umjetnosti i konzervator, specijaliziran za baroknu profanu arhitekturu – Petar Puhmajer.

Već u svojoj disertaciji, obranjenoj prije desetak godina, taj je vrsni znanstvenik znanstveni postavio temu istraživanja u širi srednjoeuropski kontekst, koncentriravši se ponajprije na tipologiju prostora i oblikovanje pročelja. Nastavivši potom sveobuhvatna istraživanja širokog spektra profane arhitekture, omogućenog i specifično konzervatorskim uvidom – restauratorskim sondiranjem – u skrivene strukture povijesno slojevitih zdanja, došao je do niza novih spoznaja objedinjenih u ovoj jedinstvenoj znanstvenoj monografiji.

Jasna koncepcija poglavlja prvog dijela monografije – *Ishodišta, Povijesni okvir, Urbanistički aspekti, Prostorna organizacija, Pročelja, Unutarnje uređenje, Kontekst svjetovne arhitekture kontinentalne Hrvatske, Arhitekti i graditelji* – svjedoči o visokom stupnju metodološke razrađenosti, odnosno svijesti da se na prvi pogled raznorodna skupina

varaždinskih palača ne može objasniti bez uvida u njihova ishodišta i kontekst. Za dobar izbor metodologije istraživanja važno je bilo prepoznavanje glavnih tema razvoja europske stambene arhitekture tijekom renesansne i baroka. S jedne strane, to je promjena zatvorene renesansne u otvoreni barokni trokrilni sklop, povezan osovinskom organizacijom s okolnim prostorom. S druge pak strane, to je preobrazba ravnomjernog nizanja jednolikih prostorija, objedinjenih hodnicima ili trijemovima, u funkcionalno grupirane prostorije prema kriteriju dominacije i subordinacije. To osnovno načelo baroka čita se i u kompoziciji vanjštine s volumno i plastično naglašenim središnjim zonama. Unutar te univerzalne europske stilsko-tipološke problematike, za razumijevanje varaždinskih palača bilo je potrebno istraživački posegnuti za svjetskim primjerima, od rimskih palača do francuskih dvoraca. Mjesto objedinjavanja navedenih dvaju ishodišta europske barokne stambene arhitekture bio je Beč, višestruko inspirativan za naše područje, posebice za Varaždin.

Usporedno s navedenim temeljnim postavkama, ono što je bilo ključno za razumijevanje varaždinske situacije, a što je Puhmajer maestralno obradio, jest razlika između idealne barokne sheme, ostvarene u izvangradskim rezidencijama (dvorcima i suburbanim palačama), i rješenja palača u gradovima, prilagođena ograničenjima zatečenoga urbanog tkiva. U tom pogledu, ponovno se relevantni komparativni primjeri za cjelokupnu srednjoeuropsku (pa tako i za našu) sredinu nalaze u Beču. Navedena dihotomija između idealne koncepcije i realnih mogućnosti u skućenim gradskim prilikama odrazila se i na razvoj varaždinskih pročelja, ponekad sasvim neovisan o unutarnjoj organizaciji palača, što je također jedna od brojnih autorovih originalnih interpretacija.

U potrazi za projektantima baroknih realizacija u Varaždinu, Petar Puhmajer je neminovno, osim uzora u Beču, istražio širenje bečkih utjecaja na stambenu arhitekturu srednjoeuropskog područja, pa tako i bliskog nam Graza i okolne Štajerske, danas podijeljene između dviju država – Austrije i Slovenije. Upravo je tu razotkrio brojne graditelje, koji gostuju ili se udomaćuju u Varaždinu, zvanom u prošlosti »vrata Štajerske«, utječući tako i na domaće majstore. Prepoznavanje njihova udjela, uz argumentirane atribucije, iznesene kao zaključno poglavlje monografije, osim minucioznih stilsko-tipoloških analiza, jedan je od najvrjednijih znanstvenih doprinosa monografije. Štoviše, nove atribucije i dopunjeni opusi već poznatih graditelja bit će od pomoći i u istraživanju kasnobarokne arhitekture u drugim hrvatskim urbanim središtima, poput Zagreba, Karlovca, Osijeka...

Analiza varaždinske barokne profane arhitekture u europskom i hrvatskom kontekstu zaokružena je obradom svake privatne i javne palače u drugom dijelu monografije – *Katalogu*. Razrađeni opisi, upotpunjeni arhitektonskim nacrtima i fotografijama, svojevrsne su monografije u malom, koje donose i niz zanimljivih podataka o naručiteljima i korisnicima raskošnih baroknih zdanja.

I za kraj, ljepota i važnost varaždinske profane barokne arhitekture u ovoj je monografiji našla dostojnog interpretatora, zahvaljujući kojemu ćemo ubuduće ne samo baroknu arhitekturu ovoga grada nego i cjelokupnu baroknu profanu arhitekturu kontinentalne Hrvatske gledati, razumjeti i tumačiti u novom svjetlu.

Katarina Horvat-Levaj

PETAR PUHMAJER

BAROKNE PALAČE U VARAŽDINU

Reprezentativna stambena i javna arhitektura 17. i 18. stoljeća

Izdavači

ARTRESOR NAKLADA

Šulekova 4a • HR-10000 Zagreb

tel. +385 1 2335 365

kontakt@artresor.hr • www.artresor.hr

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI

Ulica grada Vukovara 68 • HR-10000 Zagreb

Suizdavači

DRŽAVNI ARHIV U VARAŽDINU

Koprivnička 51, 42000 Varaždin

GRADSKI MUZEJ VARAŽDIN

Šetalište Josipa Jurja Strossmayera 3, 42000 Varaždin

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, 10000 Zagreb

Grafička priprema

ARTRESOR NAKLADA

Tisak

PRINTERA, Sveta Nedelja

Tiskano u listopadu 2022.

Objavljivanje knjige potpomogli su

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske
Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske
Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

ISBN 978-953-8012-40-2 (ArTresor)

ISBN 978-953-7875-87-9 (IPU)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001106874.